

Τίτλος έργου: «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων – Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου – Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda»

Το έργο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), με αρ. σύμβασης Έργου 80529, στο πλαίσιο της 1^{ης} προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, με φορέα υποδοχής το Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

ΕΕ2 – Παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 2

Τίτλος:

Κατάρτιση υποθέσεων έρευνας αναφορικά με τη γνώμη και τη συμπεριφορά των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης

Παραπομπή:

Δρ. Φώτιος Σπυρόπουλος (επιστημονικός υπεύθυνος) σε συνεργασία με: **Ευαγγελία Ανδρουλάκη, Αριστοτέλης Κομποθρέκας, Νικόλαος Καραγιάννης & Δρ. Βασίλειος Καραγιαννόπουλος** (μέλη ερευνητικής ομάδας), παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 2 στην ΕΕ2 στο έργο «Hoaxes και διασπορά ψευδών ειδήσεων – Έρευνα για την (αν)ασφάλεια των ψευδών ειδήσεων μέσω διαδικτύου και την οικονομοτεχνική διάσταση του φαινομένου – Νομική αντιμετώπιση και de lege ferenda», το οποίο χρηματοδοτείται από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ), με αρ. σύμβασης Έργου 80529, στο πλαίσιο της 1ης προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση μεταδιδακτόρων ερευνητών/τριών, Αθήνα, Μάρτιος 2020, Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής.

Citation:

Dr. Fotios Spyropoulos (scientific supervisor) in collaboration with: **Evangelia Andrulaki, Aristotelis Kompothrekas, Nikolaos Karagiannis & Dr. Vassileios Karagiannopoulos** (research team members), **Criminological aspect of the act of disseminating false news on social media**, deliverable scientific paper no. 2 in WP2 of the project "Hoaxes and dissemination of false information - Research on the (in)security of false information online and the technical – financial dimension of the phenomenon - Legal treatment and de lege ferenda", funded by the Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) and the General Secretariat for Research and Technology (GSRT), under grant agreement No 80529, in the context of the 1st call for research projects HFRI to support postdoctoral researchers, Athens, Greece, March 2020, University of West Attica.

Το έργο παρέχεται υπό τους όρους της δημόσιας άδειας του νομικού προσώπου Creative Commons Corporation: Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα Έργα 4.0 (CC BYNC-ND)

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported Projects 4.0 (CC BYNC-ND)

Κατάρτιση υποθέσεων έρευνας αναφορικά με τη γνώμη και τη συμπεριφορά των χρηστών των μέσων κοινωνικής δικτύωσης

Μέρος Α'

Εισαγωγική και θεωρητική προσέγγιση στην έννοια των ερευνητικών υποθέσεων

1. Ορισμός και διατύπωση υποθέσεων έρευνας

Η υπόθεση έρευνας (research hypothesis) είναι μια συγκεκριμένη, σαφής και επαληθεύσιμη πρόταση ή προγνωστική δήλωση, σχετικά με το πιθανό αποτέλεσμα μιας επιστημονικής μελέτης, που βασίζεται σε μία συγκεκριμένη ιδιότητα, όπως οι διαφορές μεταξύ των ομάδων μιας συγκεκριμένης μεταβλητής ή οι σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών¹. Ο προσδιορισμός των υποθέσεων έρευνας είναι ένα από τα πιο σημαντικά βήματα στον προγραμματισμό μιας ερευνητικής μελέτης. Η υπόθεση έρευνας διατυπώνεται ως θέση, η οποία επιδέχεται επαλήθευση ή διάψευση. Επίσης, ο σχεδιασμός της μελέτης και ο προγραμματισμένος σχεδιασμός της έρευνας καθορίζονται συχνά από τις αναφερθείσες υποθέσεις, όπως κατωτέρω εξηγείται.

Ειδικότερα, μια ερευνητική υπόθεση πρέπει, μεταξύ άλλων, να είναι διατυπωμένη με σαφή και συνοπτικό τρόπο και σε απλή γλώσσα, να περιγράφει όταν τούτο είναι απαραίτητο από τη φύση της έρευνας μία ανεξάρτητη και μία εξαρτημένη μεταβλητή και να αφορά είτε μια προτεινόμενη σχέση μεταξύ δύο μεταβλητών, ή μια παρέμβαση

¹ Paul J. Lavrakas, Encyclopedia of Survey Research Methods, Sage Research Methods, 2008, url: <https://methods.sagepub.com/reference/encyclopedia-of-survey-research-methods/n472.xml>, προσπελάστηκε στις 09.03.2020.

σε αυτή τη σχέση, να δύναται να διαψευσθεί -δεν νοείται έρευνα επί παγιωμένων και αποδεδειγμένων μεταβλητών- και να προκύπτει ενδεχομένως από τη διατύπωσή της μια πρόβλεψη ή εικασία επί του αποτελέσματος². Επίσης, δυνάμει και των ανωτέρω, η διατύπωση μιας ερευνητικής υπόθεσης προφανώς αποτελεί μια διαδικασία ευρύτερη από τη διατύπωση μιας απλής εικασίας.³

Στο πλαίσιο μιας γενικής υπόθεσης μπορούν να διατυπωθούν και άλλες μικρότερης κλίμακας υποθέσεις. Η γενική υπόθεση είναι πιο συγκεκριμένη από τον σκοπό της έρευνας και οι υπόλοιπες υποθέσεις αποτελούν τμήματα της.

2. Συσχέτιση υποθέσεων έρευνας με την ερευνητική διαδικασία

Στη διαμόρφωση των υποθέσεων έρευνας συμβάλλει η γνώση που απέκτησε ο ερευνητής μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση⁴. Τούτο και διότι οι υποθέσεις της έρευνας υποστηρίζεται ότι επηρεάζουν όλη την πορεία της έρευνας, καθορίζουν την πορεία της και αποτελούν ιχνηλάτες της συλλογής υλικού⁵, καθώς η ανάλυση των δεδομένων καθορίζεται εκ των προτέρων από τον προβληματισμό και τον στόχο της έρευνας, οι οποίοι επηρεάζουν με τη σειρά τους τις υποθέσεις της έρευνας. Είναι, δηλαδή, απαραίτητο να διευκρινιστούν συγκεκριμένα οι ερευνητικές υποθέσεις, γιατί μέσω αυτών καθορίζονται όχι μόνο τα ερευνητικά εργαλεία που θα χρησιμοποιηθούν αλλά και η ανάλυση που θα λάβει χώρα. Με άλλα λόγια, είναι άρρηκτη η σύνδεση των ερευνητικών υποθέσεων με τη μεθοδολογία της έρευνας⁶ και τη χρήση των τεχνικών συλλογής δεδομένων και με το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας.

² Kendra Cherry, Forming a Good Hypothesis for Scientific Research, VeryWell Mind, url: <https://www.verywellmind.com/what-is-a-hypothesis-2795239>, προσπελάστηκε στις 09.03.2020.

³ Βλ. ενδεικτικό παραδείγμα εις *Martyn Shuttleworth, Lyndsay T Wilson*, Research Hypothesis, Explorable, url: <https://explorable.com/research-hypothesis>, προσπελάστηκε στις 09.03.2020.

⁴ Βλ. για τη συγκεκριμένη έρευνα τα παραδοτέα κείμενα της 1^{ης} ενότητας εργασίας (EE1) του ερευνητικού έργου.

⁵ Βλ. αναλυτικότερα και Θ. Παππάς, Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες, εκδ. Καρδαμίτσα, 2002.

⁶ Βλ. το παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 1 της 2^{ης} ενότητας εργασίας (EE2) του ερευνητικού έργου.

Κατά συνέπεια των ως άνω, εφόσον έχει μελετηθεί το θέμα της έρευνας και έχουν διατυπωθεί οι βασικές ερευνητικές ερωτήσεις (σκοπός, στόχος της έρευνας κ.λπ.⁷), προσδιορίζονται οι ερευνητικές υποθέσεις και -κατά τη διατύπωση, ως αναφέρθηκε ανωτέρω- τα αποτελέσματα που αναμένονται από την διεξαγωγή της έρευνας αυτής. Οι ερευνητικές υποθέσεις, δηλαδή, διατυπώνονται με σκοπό να εξαχθεί η απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα, περικλείοντας την προσδοκία του επιστήμονα για το ερευνητικό πρόγραμμα που διεξάγει.

Ακολουθεί κατωτέρω η κατάρτιση και επεξήγηση των υποθέσεων της έρευνας που αφορούν το εν λόγω ερευνητικό έργο σχετικά με την προσέγγιση του φαινομένου των hoaxes, των fake news και της παραπληροφόρησης από ποινικοδογματικής και εγκληματολογικής πλευράς.

⁷ Βλ. σχετικά το παραδοτέο κείμενο 1 της 2^{ης} ενότητας εργασίας (ΕΕ2) του παρόντος ερευνητικού έργου.

Μέρος Β'

Οι υποθέσεις της έρευνας – Κατάρτιση και ανάλυσή τους

1. Η διασπορά ψευδών ειδήσεων (fake news, hoaxes) μέσω διαδικτύου

- Τα χαρακτηριστικά στοιχεία αναγνώρισης των ψευδών ειδήσεων από τους χρήστες
- Η διόγκωση των δυνατοτήτων διασποράς μέσω διαδικτύου και οι τρόποι διασποράς ως χαρακτηριστικό στοιχείο των ψευδών ειδήσεων

Όπως έχει ήδη ειπωθεί σε προγενέστερα στάδια του έργου, η διασπορά των ψευδών ειδήσεων έχει πλέον λάβει νέες διαστάσεις με τη χρήση του διαδικτύου⁸.

Εν προκειμένω, κρίσιμο είναι να διαγνώσουμε αν οι χρήστες του διαδικτύου έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίζουν ψευδείς ειδήσεις μέσω συγκεκριμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων τα οποία φέρουν οι ψευδείς ειδήσεις σε συνάρτηση με την κατασκευή τους ή με τον τρόπο διασποράς τους ή ενδεχομένως με άλλα στοιχεία και τα οποία έχουν τη δυνατότητα να αναγνωρίζουν οι χρήστες του διαδικτύου [χαρακτηριστικά, δηλαδή, το οποία δύνανται να λειτουργούν ως στοιχεία αναγνώρισης (“red flags”⁹) - άρα ενδεχομένως και αποφυγής¹⁰ της ψευδούς είδησης].

⁸ Βλ. *Jean-François Lyotard*, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, Manchester University Press, 1984, σελ. 7 όπου αναλύεται το φαινόμενο που ονομάζει «computerization» στις σύγχρονες κοινωνίες

⁹ Βλ. την ενδιαφέρουσα ιστορική προσέγγιση του ιδιωτισμού “red flag” στη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια Wikipedia και συγκεκριμένα στο λήμμα “Red flag (idiom)” [url: [https://en.wikipedia.org/wiki/Red_flag_\(idiom\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Red_flag_(idiom))], προσπελάστηκε στις 24.02.2020].

Η υπόθεση αυτή εργασίας θα επιτρέψει, επίσης, τη διαπίστωση αναφορικά με το εάν γίνεται από τους χρήστες υπερβολική χρήση¹¹ του όρου ψευδείς ειδήσεις, είτε σύμφωνα με τον ορισμό της νομοθεσίας είτε σύμφωνα με άλλους ευρύτερους ορισμούς, είτε με πρακτικές οι οποίες δύνανται να προκαλούν σύγχυση.

Περαιτέρω, θα ελεγχθεί εάν μια είδηση που μπορεί να παρουσιάζει χαρακτηριστικά ψευδούς είδησης δύναται να δημιουργήσει αμφιβολία στον αναγνώστη της αναφορικά με το περιεχόμενό της και να γίνει έως κάποιο βαθμό πιστευτή, επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο την άποψη του χρήστη του διαδικτύου για το συγκεκριμένο θέμα¹².

Επιπρόσθετα, αρκετά χρήσιμη θα είναι η καταγραφή αυτών των χαρακτηριστικών, καθώς με αυτόν τον τρόπο θα διαγνωστεί η ενημέρωση των χρηστών για το φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων και πάνω σε αυτά μπορούν να δομηθούν αποτελεσματικές ενημερωτικές εκστρατείες για την πρόληψη του φαινομένου. Οι

¹⁰ Σύμφωνα με έρευνα των Patricia L. Moravec, Randall K. Minas, and Alan R. Dennis η «σήμανση» αυτή των ειδήσεων στο διαδίκτυο δεν φαίνεται να είναι αποτελεσματική! (Βλ. σχετικά το άρθρο των Patricia L. Moravec, Randall K. Minas & Alan R. Dennis, Fake News on Social Media: People Believe What They Want to Believe When it Makes No Sense At All στο MIS Quarterly, issue 4 vol. 43, 2019, pp. 1343-1360 καθώς και το άρθρο (το οποίο βασίζεται στην ως άνω έρευνα) των Sloan Wyatt & Molly Dannenmaier, “ ‘Fake News’ Can’t Be Flagged Down”, Νοέμβριος 2019, url: <https://medium.com/texas-mcombs/fake-news-can-t-be-flagged-down-4561d9438703>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

¹¹ Φαίνεται ότι σύγχρονοι όροι οι οποίοι σχετίζονται και με την τεχνολογία χρησιμοποιούνται με υπερβολικό τρόπο, όπως για παράδειγμα ο όρος “hacking” – Βλ. σχετικά Chuck Easttom and Det. Jeff Taylor, Computer Crime, Investigation and the Law, Course Technology PTR, A part of Cengage Learning, 2011, σελ. 10.

¹² Έρευνες έχουν δείξει πως οι χρήστες τείνουν να δείχνουν εμπιστοσύνη σε άρθρα που ταυτίζονται με τις πεποιθήσεις τους, ανεξάρτητα από την εγκυρότητα του άρθρου. Βλ. σχετικά το άρθρο των Patricia L. Moravec, Randall K. Minas & Alan R. Dennis, Fake News on Social Media: People Believe What They Want to Believe When it Makes No Sense At All στο MIS Quarterly, issue 4 vol. 43, 2019, σελ. 1343-1360 προσβάσιμο στο url: https://www.researchgate.net/publication/328798002_Fake_News_on_Social_Media_People_Believe_What_They_Want_to_Believe_When_it_Makes_No_Sense_at_All, προσπελάστηκε στις 24.02.2020, καθώς και το άρθρο (το οποίο βασίζεται στην ως άνω έρευνα) των Sloan Wyatt & Molly Dannenmaier, “ ‘Fake News’ Can’t Be Flagged Down”, όπ. π.

ειδικοί οι οποίοι θα κληθούν να χαράξουν αντεγκληματική ή/και εγκληματοπροληπτική πολιτική θα πρέπει να δομήσουν αυτή σύμφωνα με την ορθή θεωρητική θεμελίωση σε απόλυτο, βέβαια, συνδυασμό και με τις ανάγκες των χρηστών του διαδικτύου και ιδίως των μέσων κοινωνικής δικτύωσης¹³, περιβάλλον στο οποίο διασπείρονται πλέον κατά κύριο λόγο οι ειδήσεις (ψευδείς ή μη).

Μέσω της περιγραφικής και επεξηγητικής έρευνας σε δείγμα σκοπιμότητας που θα πραγματοποιηθεί θα διαπιστωθεί, δηλαδή, αν και με ποιον τρόπο οι χρήστες του διαδικτύου μπορούν να αναγνωρίζουν τις ψευδείς ειδήσεις και ποιον ρόλο διαδραματίζει ή μπορεί να διαδραματίσει το ίδιο το *modus operandi* των δραστών, ιδίως μέσω του διαδικτύου.

2. Θυματοποίηση χρηστών του διαδικτύου

Οικονομική ζημία ή/και οικονομικό όφελος;

Οι ψευδείς ειδήσεις, όπως ήδη αναλύθηκε ανωτέρω, επηρεάζουν πολλούς τομείς της πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής ζωής¹⁴.

Η θυματοποίηση μέσω των ψευδών ειδήσεων έχει προφανώς την έκφανση αυτού που θίγεται από την ψευδή είδηση. Εν προκειμένω, θα επιχειρήσουμε να διαγνώσουμε με περιγραφική και επεξηγηματική έρευνα θυματοποίησης αν χρήστες του διαδικτύου λόγω του ότι έχουν έρθει σε επαφή με ψευδείς ειδήσεις άλλαξαν τη συμπεριφορά

¹³ Οι πολίτες - χρήστες του διαδικτύου, τείνουν να εναποθέτουν πια την πληροφόρησή τους στα κοινωνικά δίκτυα, αντί για τις αξιόπιστες πηγές πληροφόρησης και δημοσιογραφίας. Βλ. σχετικώς αναφορά στο Information Cascade and Fake News, Cornell University, url: <https://blogs.cornell.edu/info2040/2016/11/30/information-cascade-and-fake-news/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020 και Fake News Is an Old Problem, url: <http://nautil.us/blog/fake-news-is-an-old-problem> στο οποίο και αναφέρεται, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

¹⁴ Σύμφωνα με την Emily Bell: «Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δεν έχουν καταπιεί μόνο τη δημοσιογραφία, έχουν καταπιεί τα πάντα. Έχουν καταπιεί πολιτικές εκστρατείες, τραπεζικά συστήματα, προσωπικές ιστορίες, το εμπόριο, ακόμη και την κυβέρνηση και την ασφάλεια» (Emily Bell, “Facebook is eating the world”, Columbia Journalism Review, Μάρτιος 2016, url: https://www.cjr.org/analysis/facebook_and_media.php, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

τους ή την άποψή τους για κάποιο ζήτημα ή άλλαξαν την απόφαση ή τον τρόπο απόφασής τους για το ζήτημα αυτό¹⁵. Σε αυτή τη διάσταση δίνεται ιδιαίτερη βάση στην τυχόν δημιουργία φόβου και ανασφάλειας στη χρήση του διαδικτύου και αλλαγή στη συμπεριφορά τους αναφορικά με την πλοήγηση στο διαδίκτυο. Θα πρέπει, άρα, με βάση το θεμελιώδες δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και στο διαδίκτυο¹⁶, να διερευνηθεί και αν λόγω της αλλαγής στη συμπεριφορά των χρηστών επηρεάζεται ανάστροφα η ελευθερία της έκφρασης αυτών από την ίδια την ύπαρξη ψευδών ειδήσεων και από την τυχόν ανασφάλεια που δημιουργούν στον χώρο του διαδικτύου οι ψευδείς ειδήσεις.

Επίσης, θα αναζητήσουμε κατά πόσον χρήστες του διαδικτύου έχουν υποστεί οικονομική ζημία λόγω κάποιας ψευδούς είδησης^{17 18} ή αν έχουν διαπιστώσει κάποια

¹⁵ Το λεξικό του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης χαρακτήρισε ως λέξη της χρονιάς για το 2016 τη λέξη “post – truth”, δηλαδή μετά - αλήθεια. Πρβλ. url: <https://languages.oup.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>, (προσπελάστηκε στις 24.02.2020). Πρόκειται για έναν νεολογισμό που περιγράφει την κατάσταση ανάμεσα στην αλήθεια και το ψέμα. Ο όρος αυτός, σύμφωνα με τους ειδικούς, σχετίζεται με συνθήκες που κάνουν επίκληση στο συναίσθημα, επισκιάζοντας τα πραγματικά γεγονότα στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Βλ. σχετικώς *Βάσω Κιντή*, Μετά – αλήθεια και μετά - γεγονότα, εφημερίδα «Το Βήμα», Ιανουάριος 2017, url: <https://www.tovima.gr/2017/01/14/opinions/meta-alitheia-kai-meta-gegonota/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

¹⁶ Βλ. σχετικά και το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 3ης Μαΐου 2018 σχετικά με την πολυφωνία και την ελευθερία των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2017/2209(INI)), url: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0204_EL.pdf, προσπελάστηκε στις 25.02.2020.

¹⁷ Ενδεικτικά, τον Ιανουάριο του 2018 σημειώθηκε κατακόρυφη πτώση της αξίας του bitcoin, με την τιμή του να πέφτει κατά 50% μέσα σε μόλις ένα μήνα. Ενώ τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν ένα μόνο στοιχείο για την άνοδο και πτώση των αγοραίων αξιών, η ανάπτυξη κρυπτονομισμάτων έχει οδηγήσει σε έξαρση επικριτικών σχολίων στο διαδίκτυο για τα δημοφιλή νομίσματα. Στον ανεξέλεγκτο κόσμο των κρυπτονομισμάτων, πολλοί απατεώνες έχουν την ευκαιρία να διαδώσουν εσκεμμένα ψεύτικα στοιχεία, για να επηρεάσουν την τιμή των χαρτοφυλακίων τους, χρησιμοποιώντας μέσα κοινωνικής δικτύωσης, ψεύτικες ιστοσελίδες, εφαρμογές συνομιλίας (Slack, Telegram κ.α.).

Βλ. σχετικώς *Jain Lyric*, Is Fake News Bad For The Economy?, FinanceMonthly, Φεβρουάριος 2018, url: <https://www.finance-monthly.com/2018/02/is-fake-news-bad-for-the-economy/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

¹⁸ Το 2013 μετοχές αξίας 130 δις. δολαρίων καταστράφηκαν μέσα σε λίγα λεπτά εξαιτίας ενός tweet της εταιρίας AP. Το tweet έκανε λόγο για μια δήθεν έκρηξη που έλαβε χώρα στο Λευκό Οίκο και τάχα τραυμάτισε τον τότε πρόεδρο Μπάρακ Ομπάμα. Η εταιρία AP ανακοίνωσε ότι ο λογαριασμός της στο Twitter έχει παραβιαστεί. Αν και οι τιμές των μετοχών σύντομα επανήλθαν σε κανονικά επίπεδα, αυτή η περίπτωση δείχνει τη χειραγώγηση των ειδήσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για την επιρροή των αλγορίθμων συναλλαγών υψηλής συχνότητας που βασίζονται στο κείμενο για την πραγματοποίηση επενδύσεων. Βέβαια, οι έμπειροι επενδυτές δεν πέφτουν εύκολα θύματα χειραγώγησης, εφόσον στηρίζονται σε πολύ λίγες και αξιόπιστες πηγές των μέσων ενημέρωσης, όπως

ψευδής είδηση να έχει οικονομική διάσταση και η (διαδικτυακή) συμπεριφορά των ιδίων να χρησιμοποιείται ως δεδομένο με οικονομικό αντάλλαγμα (π.χ. περίπτωση like-pharming) (βλέπε και σχετικές θεωρίες με βάση την ορθολογική επιλογή¹⁹, οι οποίες μπορούν να συμπεριλάβουν και οικονομικό όφελος). Παρά τα ανωτέρω, σε καμία από τις διατάξεις οι οποίες τιμωρούν τη διασπορά ψευδών ειδήσεων δεν περιλαμβάνεται έως τώρα επιβαρυντική περίπτωση σε περίπτωση σκοπού αποκόμισης οικονομικού οφέλους ή πρόκλησης οικονομικής ζημίας από τον δράστη.

Λαμβανομένων υπόψιν των ποικίλων ως άνω θεωριών, σκόπιμο είναι να διερευνηθεί η οικονομική διάσταση του φαινομένου των fake news²⁰. Το πόρισμα αυτό θα εξοπλίσει την επιστημονική κοινότητα προκειμένου να λάβει αποφάσεις σχετικά με ενδεχόμενη αυστηρότερη ή όχι τιμώρηση της διασποράς των ψευδών ειδήσεων και θα συμβάλει στον σχεδιασμό κατάλληλων εγκληματοπροληπτικών μέτρων.

3. Έλεγχος γενικοπροληπτικής αποτελεσματικότητας της ελληνικής ποινικής νομοθεσίας και προτάσεις de lege ferenda για τη σύγχρονη νομοθετική αντιμετώπιση

Οι διατάξεις που αναλύθηκαν ανωτέρω αναφορικά με τη διασπορά ψευδών ειδήσεων εξυπηρετούν και σκοπούς γενικής πρόληψης²¹, προκειμένου να ενισχυθεί στο μέγιστο

το Bloomberg, το Reuters, τους Financial Times, η Washington Journal, και τις επιχειρηματικές ειδήσεις από την καλωδιακή τηλεόραση όπως το Fox Business News και το CNBC.

Βλ. σχετικώς *Rapoza Kenneth*, Can 'Fake News' Impact The Stock Market?, Forbes, 26 Φεβρουαρίου 2017, url: <https://www.forbes.com/sites/kenrapoza/2017/02/26/can-fake-news-impact-the-stock-market/#3ae880232fac>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

¹⁹ ... στο παραδοτέο κείμενο υπ' αρ. 1 της 1^{ης} ενότητας εργασίας (EE1) του ερευνητικού έργου.

²⁰ Σύμφωνα με έρευνα του Πανεπιστημίου της Βαλτιμόρης η επίδραση των fake news κοστίζει στην παγκόσμια οικονομία 78 εκατομμύρια δολάρια ετησίως, url του σχετικού άρθρου που σχολιάζει την έρευνα: <https://www.mediapost.com/publications/article/343603/study-finds-fake-news-has-real-cost-78-billion.html>, προσπελάστηκε στις 25.02.2020.

²¹ Για την έννοια της γενικής πρόληψης πρβλ. ενδεικτικώς *N. Ανδρουλάκη*, Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος – Θεωρία για το έγκλημα, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2000, σελ. 41 επ. και *N. Κουράκη*, Εισαγωγή στη θεωρία της ποινής, εκδ. Π. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2000, σελ. 29 επ. Ειδικότερα για τη γενική πρόληψη και τη σχέση της με την αποτελεσματικότητα των ποινικών νόμων βλ. *Έφη*

δυνατό βαθμό η δημόσια πίστη, το εκλογικό αποτέλεσμα και εν γένει τα έννομα αγαθά τα οποία προστατεύονται από κάθε ξεχωριστή διάταξη και τα οποία στηρίζονται στην αξιοπιστία των πληροφοριών και των ειδήσεων. Η αρχική εκτίμηση είναι ότι πρόκειται για διατάξεις ανεπαρκείς, κυρίως λόγω της σχεδόν ανύπαρκτης νομολογιακής εφαρμογής τους (η περιορισμένη, βέβαια, εφαρμογή τους θα μπορούσε ίσως να σημαίνει σε μια αντίθετη θεωρητική ανάγνωση ότι επιτελούν ιδανικά το σκοπό τους αναφορικά με την γενική πρόληψη)²². Στην εν λόγω έρευνα θα αξιολογηθεί²³ αν και κατά πόσο οι χρήστες του διαδικτύου θεωρούν ότι είναι ασφαλείς με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, έτσι όπως αυτοί αντιλαμβάνονται την ύπαρξη του νόμου, σε σχέση και με το αν και κατά πόσο πιστεύουν ότι οι κείμενες διατάξεις έχουν λειτουργήσει αποτρεπτικά για τους (επίδοξους) δράστες²⁴. Όλα τα ανωτέρω και οι αναλύσεις που θα ακολουθήσουν έχουν ως στόχο την πληρέστερη διατύπωση προτάσεων για την αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας, ούτως ώστε αυτή να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες αντιλήψεις και ανάγκες.

4. Εναλλακτικοί τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης της διασποράς ψευδών ειδήσεων

Στην παρούσα περιγραφική/επεξηγητική έρευνα θα αναζητηθούν εναλλακτικοί τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης της διασποράς ψευδών ειδήσεων, οι οποίοι δύνανται να λειτουργούν συμπληρωματικά ή παραπληρωματικά με τις ποινικές

Λαμπροπούλου, Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σελ. 185 επ.

²² Από την άλλη πλευρά για ερμηνεία πιθανής αναποτελεσματικότητας των ποινικών νόμων πρβλ. *Έφη Λαμπροπούλου*, Κοινωνιολογία του ποινικού δικαίου και των θεσμών της ποινικής δικαιοσύνης, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σελ. 179 επ.

²³ Βλ. σχετική ανάλυση για έρευνες αξιολόγησης ή αποτίμησης εις *Κ. Δ. Σπινέλλη*, Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 2005, σελ. 101.

²⁴ Για την αποτρεπτική λειτουργία και τα συγκρατητικά αποτελέσματα των (ποινικών) κανόνων δικαίου βλ. την εμπεριστατωμένη ανάλυση του *Α. Κοτσαλή*, Ποινική δογματική και αντεγκληματική πολιτική: σχέση τριβής; εις: *Αντ. Μαγγανά (εκδ. επιμ.)*, Τιμητικός τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2003, τομ. Ι, σελ. 645 επ.

διατάξεις, στο πλαίσιο της κοινωνικής ή της περιστασιακής πρόληψης²⁵, όπως περιγράφεται ανωτέρω²⁶.

Ειδικότερα, η υπόθεση έρευνας επικεντρώνεται εν προκειμένω στο ερώτημα εάν η προαγωγή της αξιοπιστίας των ειδήσεων (ιδίως όσων διαμοιράζονται μέσω διαδικτύου) εξαντλείται στην ποινική νομοθεσία ή εάν η ανάπτυξη και η προώθηση εναλλακτικών μέτρων και μεθόδων μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη του στόχου. Η έρευνα στοχεύει στην αναζήτηση πρακτικών που κινούνται εκτός του ποινικού συστήματος και της ποινικής δικαιοσύνης και μπορεί να εφάπτονται σε άλλους κλάδους του δικαίου ή να βρίσκονται εκτός της θέσπισης κανόνων δικαίου²⁷: η ενημέρωση από σχετικούς δικτυακούς τόπους, η διαπαιδαγώγηση των χρηστών και η αυτορρύθμιση συνιστούν ουσιαστικά προληπτικά μέτρα, εντασσόμενα στο πλαίσιο μιας επικαιροποιημένης αντεγκληματικής πολιτικής, της οποίας κύριο μέλημα είναι η εμπιστοσύνη στις πληροφορίες με στόχο την κοινωνική ειρήνη. Ειδικότερα, δηλαδή, θα καταγραφεί σχετικά η γνώση και η άποψη των συμμετεχόντων στην έρευνα για θεσμούς και πρακτικές πρόληψης και θα ανιχνευθούν ιδέες και προτάσεις (σαν αυτές που έχουν ήδη αναλυθεί ή διαφορετικές) η υιοθέτηση των οποίων, κατά την άποψη και των συμμετεχόντων στην έρευνα, θα περιορίσει το φαινόμενο των fake news. Τέλος, ιδιαίτερη βάση θα δοθεί στις δυνατότητες ενεργής συμμετοχής των χρηστών του διαδικτύου στο πλαίσιο αναγνώρισης και επισήμανσης των ψευδών ειδήσεων^{28 29}.

²⁵ Βλ. *R. Clarke*, *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, Harrow and Heston, Albany, NY, 1992.

²⁶ Βλ. παραδοτέο κείμενο 1 της 1^{ης} ενότητας εργασίας (EE1) του ερευνητικού έργου.

²⁷ Ήδη ο *Ulrich Sieber* στο βασικό αναφορικά με το ποινικό δίκαιο του διαδικτύου πόνημά του *Legal aspects of computer-related crime in the Information society*, January 1998, prepared for the European Commission αναφέρεται στο ότι στο μέλλον πρέπει να προωθηθούν εξωδικαστικές λύσεις όπως η εκπαίδευση και η αυτορρύθμιση.

²⁸ Τέτοια μέτρα είναι για παράδειγμα ο έλεγχος της ενεργής συμμετοχής των χρηστών στην πρόληψη είτε ο έλεγχος των ενεργειών που οι ίδιες οι πλατφόρμες κοινωνικής δικτύωσης πράττουν ώστε να περιορίσουν την εμφάνιση και διάδοση των fake news. Είναι γνωστό άλλωστε πως οι «γίγαντες της τεχνολογίας», όπως η Google, το Facebook και το Twitter, καταβάλλουν συντονισμένη προσπάθεια για την εξάλειψη της διάδοσης ψευδών ειδήσεων. Οι προσπάθειες αυτές απαιτούν συχνά και τη βοήθεια των χρηστών (π.χ. χαρακτηρισμός ενός προφίλ ως spam).

Βλ. σχετικώς url: <https://about.fb.com/news/2016/12/news-feed-fyi-addressing-hoaxes-and-fake-news/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020.

²⁹ Επιπλέον, και η παγκόσμια διαδικτυακή κοινότητα έχει δράσει ενάντια στο φαινόμενο των ψευδών ειδήσεων με την ανάπτυξη ιστοσελίδων ελέγχου των πραγματικών περιστατικών (Fact-checking Websites), οι οποίες εξελίσσονται συνεχώς βελτιώνοντας τις υποδομές και τις επιδόσεις τους. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Πανευρωπαϊκός Συνασπισμός CrossCheck (πρβλ. url: <https://firstdraftnews.org/project/crosscheck/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020). Στην Ελλάδα, αντίστοιχο ρόλο έχει η ιστοσελίδα ELLINIKA HOAXES (πρβλ. url: <https://www.ellinikahoaxes.gr/>, προσπελάστηκε στις 24.02.2020).